

ЕЛЕМЕНТИ ТА ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ КВАЛІФІКАЦІЇ

Данч М.О.
Студент 5-го курсу юридичного факультету
/ДВНЗ «УжНУ»

Статтю присвячено з'ясуванню сутності, особливостей і визначення характерних рис складу злочину.

Ключові слова: злочин, кримінальна відповідальність, склад злочину, кримінально-правова норма.

The article is devoted to the development of the essence, peculiarities and characteristics' definition of the crime components.

Key words: crime, criminal responsibility, crime components, criminal and legal provision

Постановка проблеми. Склад злочину являє собою певну сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як злочинне. Тільки в кримінальному законі встановлюється сукупність зазначених ознак. Перелік складів злочинів, передбачених законом, є вичерпним. Тільки у складі злочину визначається характер та обсяг відповідальності за вчинений злочин.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітним науковим підходам щодо визначення поняття "склад злочину" і його значення для кримінально-правової кваліфікації присвячені праці Л.Д. Гальченка, С.І. Зельдова, М.Й. Коржанського, Лейленд, А.І. Санталова, П.Р. Шершеневича та ряду інших вчених.

Виклад основного матеріалу.

Склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене

суспільно небезпечне діяння як злочинне. З цього визначення випливає, що визнання того чи іншого суспільно небезпечного діяння злочином є виключним правом законодавця, тобто Верховної Ради України. Саме тут одержує свою реалізацію принцип: «Немає злочину без вказівки на те в кримінальному законі» [9, с.33]. З іншого боку, у чинному законодавстві міститься вичерпний перелік тих суспільно небезпечних діянь, які у даний момент визначені як злочинні. Отже, для того, щоб будь-яке суспільно небезпечне діяння, що зустрічається в реальному житті, набуло статусу злочину, необхідно, щоб діяння даного виду були визначені законодавцем як злочинні. Тільки за такі суспільно небезпечні діяння людина може бути притягнута до кримінальної відповідальності і їй може бути призначене кримінальне покарання. Відступ від цієї вимоги може призвести на практиці до порушень законності й обмеження прав громадян.

М.Й. Коржанський вважає, що тільки законодавець у нормах закону за допомогою закріплення відповідних об'єктивних і суб'єктивних ознак визначає, які з вчинених суспільно небезпечних діянь є злочинами. Причому законодавець не в змозі виділити і нормативно закріпити всю сукупність ознак конкретного злочину. Будь-який конкретний злочин (вбивство, крадіжка, хуліганство) мають безліч ознак. Чимало з них взагалі не мають безпосереднього відношення до розв'язання питання про злочинність і караність діяння. Тому законодавець виділяє з усієї сукупності ознак, які характеризують той чи інший злочин, найбільш важливі, значущі й найтипівіші, що однаково притаманні всім злочинам даною виду. Отже, обсяг ознак, що характеризують конкретно вчинений злочин, значно ширше за обсяг тих юридично значущих ознак, що визначають суспільно небезпечні діяння певною виду як злочинні. В той же час склад злочину виступає і як більш широке поняття, бо він містить характеристику не одного конкретного злочину, а всіх злочинів даною виду. Тому при встановленні ознак складу в конкретно вчиненому злочині потрібно йти не шляхом їх ототожнення, а через їх виявлення у вчиненому діянні і зіставлення з ознаками (елементами) видового поняття складу злочину, закріпленою в кримінальному законі [6, с.185].

На думку П.Р. Шершеневича формулюючи ознаки конкретною складу злочину, законодавець завжди виходить з тих закріплених у нормах Загальної частини КК ознак злочину, що мають загальний характер і входять до складу будь-якого злочину. Наприклад, при цьому завжди враховуються закріплені у статтях 18, 19 і 22 вимоги до суб'єкта злочину (фізична, осудна особа, яка досягла визначеною в законі віку). Тому вже при конструюванні конкретних кримінально-правових норм немає необхідності кожного разу вказувати на вимоги до загальної характеристики суб'єкта злочину. Так само, як немає необхідності в кожній статті КК розкривати зміст умислу і необережності, оскільки зміст цих понять закріплений у статтях 24 і 25 КК. Відповідно до статті 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності). Передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно

небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. Стаття 25 КК України закріплює, що необережність поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [8, с.28].

Найчастіше в конкретній кримінально-правовій нормі найбільш повно законодавцем закріплюються ознаки об'єктивної сторони. Це викликано тим, що вони в більшості випадків індивідуальні і притаманні тільки цим злочинам. Слід мати на увазі й те, що в кримінально-правовій нормі закріплюються вказані ознаки з урахуванням дій виконавця в закінченому злочині. Відобразити ж у конкретній нормі особливості цих злочинів з урахуванням стадій вчинення злочину і різної ролі у ньому всіх співучасників немає необхідності, адже ці особливості у свою чергу, мають загальний, типовий для всіх злочинів характер і тому закріплені в Загальній частині КК у статтях 13-16, 26-28.

Таким чином, у нормах Загальної частини містяться лише ті об'єктивні і суб'єктивні ознаки складу, що притаманні усім злочинам або багатьом з них. Саме ці ознаки в поєднанні з ознаками, описаними в конкретних нормах Особливої частини, і утворюють склад конкретного вчиненого злочину. Важливо зазначити і те, що склад злочину — це реально існуюча система ознак, а не плід людської фантазії або просто вигадка. А якщо це об'єктивна реальність, то її можна пізнати і використати в практичній діяльності. Так, у ст. 185 КК України досить докладно закріплені ознаки складу крадіжки, як таємного викрадення чужого майна, що карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років. Тут зазначений предмет посягання (чуже майно), описаний характер дії (таємне викрадення), але в той же час нічого не говориться про суб'єкта злочину, форму вини й інші ознаки цього складу. Усі ці ознаки мають загальний характер і тому закріплені в нормах Загальної частини, до яких і потрібно звертатися. Наприклад, зі змісту статей 18, 19 і 22 випливає, що суб'єктом крадіжки може бути лише осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося чотирнадцять років. Порівняльний же аналіз статей 24 і 185 показує, що крадіжка як діяння, свідоме і спрямоване на отримання наживи, може бути вчинена лише з прямим умислом [4, с.28].

Склад же злочину являє собою юридичне поняття про злочини певною виду (склад крадіжки, вбивства, зґвалтування, грабежу і т.д.), у якому об'єднані найбільш істотні, найбільш типові й універсальні їхні ознаки. Тому, наприклад, крадіжки, вчинені різними особами, завжди відрізняються тією чи іншою мірою одна від одної своїми особливостями, але склади вчинених ними злочинів

тотожні, однакові.

У науці кримінального права вчення про склад посідає особливе місце. Це пояснюється як його значущістю для вирішення питань про злочинність або не злочинність діяння, правильної кваліфікації вчиненого і точного застосування закону, так і тим, що в рамках самого вчення про склад вивчаються і розвиваються всі основні інститути кримінального права.

П.Р. Шершеневич зазначає, що в основу поділу складів злочину на види покладено два критерії [9, с.33]:

- 1) ступінь суспільної небезпечності відповідних злочинів;
- 2) спосіб викладу (конструкції) об'єктивної сторони складу злочину в тій або іншій нормі кримінального закону.

Будь-який злочин містить у собі наявне заподіяння або небезпеку заподіяння шкідливих наслідків. Але склади злочинів, при кваліфікації яких закон не вимагає встановлювати наслідки вчиненого злочину, прийнято називати «формальними» складами злочину. У цьому випадку закон забороняє саме такі дії, які за своїм змістом, сутністю та спрямованістю на певний об'єкт несуть із собою шкідливі наслідки.

Теорії кримінального права відомі й такі поняття, як «складний склад злочину» та «усічений склад злочину» [7, с.43].

Складний склад злочину охоплює кілька альтернативних діянь і відповідні їм наслідки, що входять до його об'єктивної сторони. Разом з тим кожна з таких дій, її наслідки є водночас і характерними ознаками об'єктивної сторони іншого, окремого складу злочину. Складним складом злочину є, зокрема, бандитизм.

Щодо поняття «усічений склад злочину», то тут термін «усічений» є неприйнятним. Усічених складів злочину не буває. Кожний склад злочину «цільний», він завжди наповнений своїми ознаками і має всі чотири елементи. У цьому випадку, мабуть, треба говорити не про усічений склад злочину, а про склад злочину *sui generis* — особливий склад злочину. Особливість його полягає в тому, що він не знає таких стадій злочинної діяльності, як готування до злочину та замах на злочин. До такого злочину належить погроза вчинити злочин за наявності будь-якої дії, що підкріплює здатність приведення такої погрози у виконання, але безпосередньо не спрямованої на реалізацію погрози [7, с.50].

Таким чином, обсяг ознак злочину і складу злочину різний. З одного боку, обсяг ознак злочину є ширшими за обсяг ознак складу, тому що останній містить у собі лише найбільш загальні, типізовані, тобто властиві усім злочинам даного виду, ознаки. З іншого боку, склад злочину є ширшим за кожний конкретний злочин, тому що він містить у собі ознаки не одного конкретного злочину, а ознаки всіх злочинів даного виду. Важливе значення складу злочину виявляється і в тому, що він дозволяє провести чітке розмежування між злочином і провиною, тобто незлочинним суспільно небезпечним діянням і відмежовувати один злочин від будь-якого іншого (наприклад, крадіжку від грабежу). Поділ елементів складу злочину на обов'язкові і факультативні має важливе значення, тому що сприяє більш

глибокому з'ясуванню складів окремих злочинів та їх відмежуванню від суміжних. Якщо розглянуті автором в другому розділі курсової роботи елементи складу злочину в статтях Особливої частини КК не передбачені ні як обов'язкові, ні як факультативні, то вони на кваліфікацію злочину не впливають і можуть відігравати лише роль обтяжуючих або пом'якшуючих обставин, що враховуються при призначенні покарання.

Отже, для вирішення багатьох питань застосування кримінального закону, кваліфікації злочинів, наукою кримінального права визначено риси, притаманні складові будь-якого конкретного злочину. На цій основі будується узагальнена модель складу злочину, яка має водночас важливе практичне значення – вона вказує на обов'язкові елементи складу будь-якого злочину. Такими елементами є: 1) об'єкт злочину; 2) об'єктивна сторона злочину; 3) суб'єктивна сторона злочину; 4) суб'єкт злочину. Відсутність хоча б одного з цих елементів свідчить про те, що дії (бездіяльність) особи, поведінка якої оцінюється у даному конкретному випадку, не є злочином.

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Ступник Ярослав Валерійович

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996р. // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 76. – С. 2-8.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 51. – С. 3-7.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003р. №7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – №3. – 2003. – С.2-5.
4. Гальченко Л.Д. Порівняльні аспекти системи покарань в Україні та зарубіжних країнах / Л.Д. Гальченко // Юридична Україна. – 2010. - №7. – С.28-33.
5. Зельдов С. И. Освобождение от наказания и от его отбывания / С.И. Зельдов. – М.: Юридическая литература, 2007. – 386 с.
6. Коржанський М. Й. Кримінальне право України (загальна частина) / М.Й. Коржанський. – К.: Наукова думка, 2009. – 372 с.
7. Лейленд П. Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство / П. Лейленд. – К.: Основи, 2009. – 241 с.
8. Санталов А.І. Теоретичні питання кримінальної відповідальності. Монографія / А.І. Санталов. – К.: Істина, 2011. – 274 с.
9. Шершеневич П.Р. Підстави класифікації злочинів у кримінальному праві України / П.Р. Шершеневич // Право України. – 2010. - №9. – С.33-35.